

Tema 33. Mesures penals alternatives: referències al Codi penal i normativa reglamentària

Esquema

- I. Mesures penals alternatives
  - 1. Antecedents històrics i evolució
  - 2. Definició i característiques
  - 3. Referències al Codi penal
  - 4. Referències a la normativa reglamentària
- II. Substitució de les penes privatives de llibertat
  - 1. Referències al Codi penal
  - 2. Els treballs en benefici de la comunitat
  - 3. Referències a la normativa reglamentària
- III. Suspensió de les penes privatives de llibertat
  - 1. Suspensió ordinària
  - 2. Suspensió extraordinària
  - 3. Suspensió per malaltia greu amb patiments incurables
  - 4. Suspensió per trastorn mental greu sobrevingut
  - 5. Referències a la normativa reglamentària
- IV. Les mesures de seguretat
  - 1. Referències al Codi penal
  - 2. Referències a la normativa reglamentària

I. Mesures penals alternatives

1. Antecedents històrics i evolució

L'any 1981 es van transferir les competències en matèria de justícia juvenil a la Generalitat de Catalunya, moment en el qual es van iniciar els primers treballs en l'àmbit de l'execució de mesures en medi obert. Posteriorment, l'any 1984 es van traspasar les competències en matèria penitenciària. La voluntat de la Generalitat d'anar assumint aquestes competències i els principis rectors en matèria penal expressats en les Recomanacions del Consell d'Europa van propiciar la creació de la primera experiència en mediació i reparació penal en la jurisdicció de menors (1990) i del Servei d'Atenció i Orientació Social, que l'any 1991 va començar a assessorar els òrgans judicials i a fer el seguiment de les mesures penals alternatives del Codi penal anterior.

En aquest context, quan el 25 de maig de 1996 va entrar en vigor la Llei orgànica 10/1995, de 23 de novembre, del Codi penal, la qual modificava el sistema penal existent fins llavors, ja estaven creades les condicions per assumir l'execució de les noves mesures penals alternatives a la presó.

Primerament, el Departament de Justícia va assignar la competència de l'assessorament i l'execució d'aquestes noves mesures a la Direcció General de Mesures Penals Alternatives i Justícia Juvenil. Posteriorment, mitjançant un decret de reestructuració del Departament, es van assignar a l'Àrea de Mesures Penals

Alternatives de la Subdirecció General de Medi Obert i Mesures Penals Alternatives, actualment integrada a la Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i de Justícia Juvenil, com a Subdirecció General de Reparació i Execució Penal a la Comunitat, la qual en té actualment la competència.

Des del primer moment, el Departament de Justícia va posar al servei dels òrgans judicials de Catalunya uns equips territorialitzats de professionals per atendre les necessitats d'assessorament tècnic i d'execució d'aquestes mesures.

A Barcelona, el programa d'execució de mesures penals alternatives està gestionat per una entitat externa des de l'any 2001. A Girona, Lleida, Tarragona i les Terres de l'Ebre, la gestió de l'execució de les mesures penals alternatives ha correspost als serveis socials d'àmbit penal fins a l'any 2010, any en què la seva gestió també ha passat a una entitat externa.

A hores d'ara l'execució de les mesures penals alternatives, està gestionada per tres entitats sense ànim de lucre i sota l'empara d'un contracte de gestió de servei públic.

La supervisió i el seguiment de la gestió d'aquests programes els du a terme directament l'Àrea de Mesures Penals Alternatives.

2. Definició i característiques

Les mesures penals alternatives permeten als òrgans judicials (jutges i tribunals) donar una resposta menys aflictiva que les penes privatives de llibertat per la comissió d'un delicte lleu o menys greu, al mateix temps que se salvaguarden els drets de les víctimes. Les mesures penals alternatives combinen:

- L'element retributiu de la pena. L'internament en un centre és substituït per una mesura que, en la major part dels casos, consisteix a fer una activitat que comporta un benefici per a la comunitat.
- Els aspectes relacionats amb la prevenció general i especial de la pena pel fet que s'aborden les causes que motiven el delicte i, per tant, s'orienten a reduir el risc de reincidència.
- La finalitat educativa i integradora de la pena. La persona infractora pot conciliar el règim penal amb la seva vida familiar i laboral.

3. Referències al Codi penal

La Llei orgànica 10/1995, de 23 de novembre, del Codi penal, proposa una reforma total del sistema de penes, de manera que permeti atènyer, tant com sigui possible, els objectius de resocialització que li assigna la Constitució. El sistema que es proposa, d'una banda, simplifica la regulació de les penes privatives de llibertat, alhora que amplia les possibilitats de substituir-les per d'altres que afectin béns jurídics menys bàsics, i, d'una altra, introdueix canvis en les penes pecuniàries, adoptant el sistema de dies-multa i afegint-hi els treballs en benefici de la comunitat.

La reforma del Codi penal, operada per la Llei orgànica 15/2003, de 25 de novembre, suposa una revisió parcial d'aquest sistema, de la qual poden destacar-se, entre altres aspectes, la desaparició de la pena d'arrest de cap de setmana, la creació de la pena

de localització permanent, i la nova regulació de la substitució de las penes privatives de llibertat i de l'execució de les mesures de seguretat.

Altres reformes del Codi penal que han incidit en aquesta matèria són la Llei orgànica 5/2010, de 22 de juny, que introdueix la llibertat vigilada com a mesura no privativa de llibertat, i la Llei orgànica 1/2015, de 30 de març, que modifica les formes substitutives de les penes privatives de llibertat.

4. Referències a la normativa reglamentària

A l'empara del que estableix la Llei orgànica 1/1979, de 26 de setembre, general penitenciària, l'Administració penitenciària es troba obligada a fer efectiu el compliment de las penes en execució de les resolucions judicials corresponents.

Tenint en compte, per una banda, l'absència de desenvolupament reglamentari de l'execució de las mesures de seguretat, de la suspensió de l'execució de las penes privatives de llibertat i de la pena de localització permanent, i, per l'altra, advertida la necessitat de modificar l'execució de la pena de treballs en benefici de la comunitat per adaptar-la a la reforma del Codi penal esmentada, el Reial decret 515/2005, de 6 de maig, pel qual s'estableixen les circumstàncies d'execució de las penes de treballs en benefici de la comunitat i de localització permanent, de determinades mesures de seguretat, i de la suspensió de l'execució de las penes privatives de llibertat, va reordenar l'activitat penitenciària amb la finalitat d'atènyer, amb els mitjans disponibles en el moment, una posada en pràctica més eficaça de la reforma penal produïda.

El Reial decret 840/2011, de 17 de juny, pel qual s'estableixen les circumstàncies d'execució de les penes de treball en benefici de la comunitat i de localització permanent en centre penitenciari, de determinades mesures de seguretat, així com de la suspensió de l'execució de les penes privatives de llibertat i substitució de penes, deroga expressament el Reial decret 515/2005 perquè la Llei orgànica 5/2010, de 22 de juny, ha incidit d'una manera tan rellevant en el sistema de mesures penals –penes i mesures de seguretat–, que per si mateixa fa necessari un nou marc reglamentari.

Per a l'execució d'aquestes penes i mesures de seguretat és necessària una instància de coordinació entre els òrgans judicials penals, els serveis socials i els serveis sanitaris. El Codi penal (CP), en l'article, 83.4, estableix que el control del compliment dels deures de participar en programes formatius, de deshabituació, etc., correspon als serveis de gestió de penes i mesures alternatives de l'Administració penitenciària i que aquests serveis han d'informar el jutge o el tribunal d'execució sobre el seu compliment, remissió que es reitera en l'article 105 del mateix text legal respecte de les mesures de seguretat. Així mateix, l'article 49.6 CP estableix que els serveis socials penitenciaris han de fer el seguiment de l'execució de la pena de treballs en benefici de la comunitat. Per tant, són els serveis socials penitenciaris esmentats els que han de donar resposta a la coordinació que ha d'establir-se entre els òrgans judicials i els serveis comunitaris.

L'article 2 del Reial decret 840/2011 defineix els serveis de gestió de penes i mesures alternatives com les unitats administratives multidisciplinàries dependents de

l'Administració penitenciària que tenen encomanada la tasca d'execució de les mesures i penes alternatives a la privació de llibertat.

II. Substitució de les penes privatives de llibertat

1. Referències al Codi penal

El Codi penal preveu la substitució i la suspensió de l'execució de les penes privatives de llibertat. En el supòsit de suspensió, els òrgans judicials poden imposar condicions per atorgar-les, entre les quals hi ha el compliment de determinades obligacions o deures.

Pel que fa a la substitució de l'execució de les penes privatives de llibertat, la Llei orgànica 1/2015, de 30 de març, per la qual es modifica la Llei orgànica 10/1995, de 23 de novembre, del Codi penal, suprimeix l'article 88, que possibilitava que els jutges o els tribunals poguessin substituir, amb determinades condicions, les penes de presó que no superessin un any per una multa o per treballs en benefici de la comunitat.

Tanmateix, la Llei esmentada manté que la privació de llibertat corresponent a la responsabilitat personal subsidiària per impagament de multes pugui ser substituïda per treballs en benefici de la comunitat. Així, l'article 53 CP regula que si el condemnat no satisfà, voluntàriament o per via de constrenyiment, la multa imposada, queda subjecte a una responsabilitat personal subsidiària d'un dia de privació de llibertat per cada dues quotes diàries no satisfetes, que, quan es tracti de delictes lleus, es pot complir mitjançant la localització permanent. Tot i això, el jutge o el tribunal, amb la conformitat prèvia del penat, també pot acordar que la responsabilitat subsidiària es compleixi mitjançant treballs en benefici de la comunitat. En aquest cas, cada dia de privació de llibertat equival a una jornada de treball.

També cal esmentar que el Codi penal regula en l'article 71.2, dintre de les regles generals per a l'aplicació de les penes, que, quan sigui procedent imposar una pena de presó inferior a tres mesos, aquesta pena ha de ser substituïda en tot cas per una multa, treballs en benefici de la comunitat o localització permanent, i cada dia de presó s'ha de substituir per dues quotes de multa o per una jornada de treball o per un dia de localització permanent.

A banda de les substitucions esmentades, l'article 89 CP regula que les penes de presó de més d'un any imposades a un ciutadà estranger se substitueixen per la seva expulsió del territori espanyol. Excepcionalment, quan sigui necessari per assegurar la defensa de l'ordre jurídic i restablir la confiança en la vigència de la norma infringida pel delicte, el jutge o el tribunal pot disposar l'execució d'una part de la pena, que no pot ser superior a dos terços de la seva extensió, i la substitució de la resta per l'expulsió del penat del territori espanyol.

2. Els treballs en benefici de la comunitat

Els treballs en benefici de la comunitat estan regulats en l'article 49 CP. No es poden imposar sense el consentiment del penat, a qui obliguen a prestar la seva cooperació no retribuïda en determinades activitats d'utilitat pública, que poden consistir, en relació amb delictes d'una naturalesa similar a la del que hagi comès, en tasques de

reparació dels danys causats o de suport o assistència a les víctimes i, d'acord amb la modificació de la Llei orgànica 5/2010, de 22 de juny, també poden consistir en la participació del penat en tallers o programes formatius o de reeducació, laborals, culturals, d'educació viària, sexual i d'altres de semblants. La durada diària no pot passar de vuit hores i les condicions són les següents:

1a. L'execució s'ha de desenvolupar sota el control del jutge de vigilància penitenciària, que, a aquest efecte, ha de requerir els informes sobre l'acompliment del treball a l'Administració, l'entitat pública o l'associació d'interès general en què es prestin els serveis.

2a. No ha d'atemptar contra la dignitat del penat.

3a. El treball en benefici de la comunitat l'ha de facilitar l'Administració, la qual pot establir els convenis oportuns a aquesta finalitat.

4a. Ha de gaudir de la protecció dispensada als penats per la legislació penitenciària en matèria de Seguretat Social.

5a. No s'ha de supeditar a l'obtenció d'interessos econòmics.

6a. Els serveis socials penitenciaris, un cop fetes les verificacions necessàries, han de comunicar al jutge de vigilància penitenciària les incidències rellevants de l'execució de la pena i, en tot cas, si el penat:

a) S'absenta de la feina durant almenys dues jornades laborals, sempre que això suposi un rebuig voluntari per la seva part al compliment de la condemna.

b) Malgrat els requeriments del responsable del centre de treball, té un rendiment sensiblement inferior al mínim exigible.

c) S'oposa a les instruccions que li doni el responsable de l'ocupació referides al desenvolupament de la tasca o les incompleix de forma reiterada i manifesta.

d) Per qualsevol altra raó, té una conducta tal que el responsable del treball es nega a continuar mantenint-lo al centre.

Una vegada valorat l'informe, el jutge de vigilància penitenciària pot disposar la seva execució al mateix centre, enviar el penat perquè finalitzi l'execució en un altre centre o entendre que el penat ha incomplert la pena.

En cas d'incompliment, s'ha de deduir testimoni per procedir de conformitat amb l'article 468 CP.

7a. Si el penat falta a la feina per una causa justificada, no s'ha d'entendre com un abandonament de l'activitat. Això no obstant, la feina perduda no se li computa en la liquidació de la condemna, en la qual s'han de fer constar els dies o jornades que efectivament hagi treballat del total que se li hagi imposat.

Els treballs en benefici de la comunitat poden imposar-se com a mesures substitutives d'altres penes imposades inicialment, tal com ja hem comentat anteriorment, o bé directament com a penes per la comissió de diversos delictes, sempre que hi hagi el consentiment de la persona penada.

Com a pena directa es poden imposar per la comissió dels delictes següents que el Codi penal regula en els articles que s'indiquen:

- els maltractaments per violència de gènere o per violència domèstica (art. 153)
- les amenaces per violència de gènere o per violència domèstica (art. 171)
- les coaccions per violència de gènere o per violència domèstica (art. 172)
- les injúries i vexacions lleus per violència domèstica o per violència de gènere (art. 173)

- els robatoris o furtos d'ús de vehicles de motor o ciclomotors (art. 244)
- la distribució o comercialització ambulat o ocasional (art. 270)
- la venda ambulat o ocasional (art. 274)
- la conducció d'un vehicle de motor o un ciclomotor amb excés de velocitat penal i sota la influència d'alcohol o de drogues (art. 379)
- la conducció d'aquests sense el permís o la llicència necessaris (art. 384)
- originar un risc greu per a la circulació obstruint la via (art. 385)

La Llei orgànica 15/2007, de 30 de novembre, per la qual es modifica la Llei orgànica 10/1995, de 23 de novembre, del Codi penal, en matèria de seguretat viària va introduir els delictes dels articles 379, 384 i 385 esmentats. La conducció sota la influència de begudes alcohòliques o de drogues ja estava tipificada, però aquesta reforma va concretar que sempre s'ha d'entendre que hi concorre aquesta circumstància quan la persona condueix amb una taxa d'alcohol en aire expirat superior a 0,60 mg/l o amb una d'alcohol en sang superior a 1,2 gr./l.

3. Referències a la normativa reglamentària

El Reial decret 515/2005, de 6 de maig, regula l'execució dels treballs en benefici de la comunitat en els articles 3 a 11. Aquest Reial decret ha estat modificat pel Reial decret 1849/2009, de 4 de desembre, que introdueix com a novetats:

- La supressió de l'anomenat segon consentiment del penat (a acceptar un pla de treball concret), que ha significat una font rellevant d'endarreriments i disfuncions, ja que és innecessari i no està previst en l'article 49 CP, que només obliga al consentiment amb anterioritat a la imposició de la pena, no en un moment posterior.
- Respecte del contingut d'aquesta pena, l'article 6 introdueix la possibilitat que la pena de treballs en benefici de la comunitat pugui complir-se mitjançant la realització de tallers d'activitats en matèria de seguretat vial. La modificació atén a la necessitat d'utilitzar uns recursos ja existents d'utilitat pública, de naturalesa similar en la seva finalitat reparadora al delictes comès pel penat.

El Reial decret 840/2011, de 17 de juny, que deroga el Reial decret 515/2005, de 6 de maig, també regula el compliment de la pena de treballs en benefici de la comunitat en els articles 3 a 11, manté la supressió de l'anomenat segon consentiment del penat i amplia en l'article 5 la possibilitat que la pena de treballs pugui complir-se, a més de mitjançant la realització de tallers d'activitats en matèria de seguretat vial, també mitjançant la participació en programes formatius o de reeducació, laborals, culturals, sexuals i d'altres de semblants, i així ajusta el contingut d'aquest article amb el redactat de l'article 49 CP després de la reforma de la Llei orgànica 5/2010, de 22 de juny.

III. Suspensió de les penes privatives de llibertat

La suspensió de l'execució de les penes privatives de llibertat és la facultat que la llei atorga als jutges i magistrats de deixar en suspens durant un temps el compliment de determinades penes de presó. La suspensió pot estar condicionada al compliment de determinades obligacions o deures.

La Llei orgànica 1/2015, de 30 març, ha modificat el redactat dels articles 80 i següents CP, que són bàsicament els que regulen la suspensió de l'execució de les penes privatives de llibertat. Aquesta reforma incorpora una revisió de la regulació de la suspensió de l'execució de la pena, que té com a finalitat essencial dotar-la d'una major flexibilitat i facilitar una tramitació més ràpida d'aquesta fase inicial de l'execució de les penes de presó. L'experiència posava de manifest que l'existència d'antecedents penals no justificava en tots els casos la denegació de la suspensió, i que per aquest motiu era preferible la introducció d'un règim que permetés als jutges i els tribunals valorar si els antecedents penals del condemnat tenen rellevància per avaluar la seva possible perillositat i, en conseqüència, si es pot concedir el benefici de la suspensió o no; i que el mateix criteri havia de ser aplicat a la regulació de la revocació de la suspensió.

Així mateix, es posa fi a la situació actual en la qual l'existència d'una triple regulació de la suspensió (ordinària, per als delinqüents drogodependents i substitució de la pena) dóna lloc, en moltes ocasions, a tres decisions successives que són objecte de recursos reiterats. Es mantenen els diversos supòsits, però com a alternatives que ofereix el règim únic de suspensió. D'aquesta manera s'assegura que jutges i tribunals resolguin sobre si la pena de presó ha de ser executada o no una sola vegada, per a més celeritat i eficàcia.

El Codi penal estableix quatre tipus de suspensió:

- Suspensió ordinària (art. 80 i s. CP)
- Suspensió extraordinària (art. 80.5 CP)
- Suspensió per malaltia greu amb patiments incurables (art. 80.4 CP)
- Suspensió per trastorn mental greu sobrevingut (art. 60 CP)

1. Suspensió ordinària (art. 80 i s. CP)

Els jutges o els tribunals poden deixar en suspens l'execució de les penes privatives de llibertat no superiors a dos anys mitjançant una resolució motivada quan sigui raonable esperar que l'execució de la pena no sigui necessària per evitar que el penat cometi nous delictes.

Les condicions necessàries per deixar en suspens l'execució de la pena són les següents:

- 1a. Que el condemnat hagi delinquit per primera vegada
- 2a. Que la pena o la suma de les penes imposades no sigui superior a dos anys, sense incloure en aquest còmput la derivada de l'impagament de la multa
- 3a. Que s'hagin satisfet les responsabilitats civils que s'hagin originat i s'hagi fet efectiu el decomís determinat en sentència d'acord amb l'article 127

El termini de suspensió és de dos a cinc anys per a les penes privatives de llibertat inferiors a dos anys, i de tres mesos a un any per a les penes lleus, i l'han de fixar els jutges o els tribunals ateses les circumstàncies del delicte comès, les circumstàncies personals del penat, els antecedents, la conducta posterior al fet, en particular l'esforç

per reparar el dany causat, les circumstàncies familiars i socials, i els efectes que es puguin esperar de la mateixa suspensió de l'execució i del compliment de les mesures que s'imposin.

El jutge o el tribunal ha de resoldre en sentència sobre la suspensió de l'execució de la pena sempre que això sigui possible. En els altres casos, una vegada declarada la fermesa de la sentència, s'ha de pronunciar amb la màxima urgència, amb l'audiència prèvia a les parts, sobre la concessió, o no, de la suspensió de l'execució de la pena.

El termini de suspensió es computa des de la data de la resolució que la disposa. Si la suspensió s'ha ordenat en una sentència, el termini de la suspensió es computa des de la data en què la sentència ha esdevingut ferma. No es computa com a termini de suspensió aquell en què el penat s'ha mantingut en situació de rebel·lia.

El jutge o el tribunal, d'acord amb l'article 83 CP, pot condicionar la suspensió al compliment de les prohibicions i els deures següents quan això sigui necessari per evitar el perill de comissió de nous delictes:

1a. Prohibició d'aproximar-se a la víctima o a aquells dels seus familiars o altres persones que determini el jutge o el tribunal, als seus domicilis, als seus llocs de treball o a altres llocs habitualment freqüentats per ells, o de comunicar-s'hi per qualsevol mitjà.

2a. Prohibició d'establir contacte amb persones determinades o amb membres d'un grup determinat.

3a. Mantenir el lloc de residència en un lloc determinat.

4a. Prohibició de residir en un lloc determinat o d'acudir-hi.

5a. Comparèixer personalment amb la periodicitat que es determini davant el jutge o el tribunal, les dependències policials o el servei de l'Administració que es determini, per informar de les seves activitats i justificar-les.

6a. Participar en programes formatius, laborals, culturals, d'educació viària, sexual, de defensa del medi ambient, de protecció dels animals, d'igualtat de tracte i no-discriminació, i d'altres de similars.

7a. Participar en programes de deshabitució del consum d'alcohol, drogues tòxiques o substàncies estupefaents, o de tractament d'altres comportaments addictius.

8a. Prohibició de conduir vehicles de motor que no disposin de dispositius tecnològics que condicionin la seva encesa o el seu funcionament a la comprovació prèvia de les condicions físiques del conductor.

9a. Complir els altres deures que el jutge o el tribunal consideri convenients per a la rehabilitació social del penat, amb la seva conformitat prèvia.

Quan es tracti de delictes comesos sobre la dona per part de qui sigui o hagi estat el seu cònjuge, o de qui hi estigui o hi hagi estat lligat per una relació similar d'afectivitat, s'imposen sempre les prohibicions i els deures indicats a les regles 1a, 4a i 6a.

El control del compliment dels deures a què es refereixen les regles 6a, 7a i 8a correspon als serveis de gestió de penes i mesures alternatives de l'Administració penitenciària. Aquests serveis han d'informar el jutge o el tribunal d'execució sobre el compliment amb una periodicitat almenys trimestral, en el cas de les regles 6a i 8a, i semestral, en el cas de la 7a i, en tot cas, a la seva conclusió. Així mateix, han

d'informar immediatament de qualsevol circumstància rellevant per valorar la perillositat del penat i la possibilitat de comissió futura de nous delictes, així com dels incompliments de l'obligació imposada o del seu compliment efectiu.

El jutge o el tribunal també pot condicionar la suspensió de l'execució de la pena, d'acord amb l'article 84 CP, al compliment d'alguna o algunes de les prestacions o mesures següents:

- 1a. El compliment de l'acord assolit per les parts en virtut de mediació.
- 2a. El pagament d'una multa, que no pot ser superior a la que resulti d'aplicar dues quotes de multa per cada dia de presó sobre un límit màxim de dos terços de la seva durada.
- 3a. La realització de treballs en benefici de la comunitat, especialment quan sigui adequat com a forma de reparació simbòlica en vista de les circumstàncies del fet i de l'autor. La durada d'aquesta prestació de treballs l'ha de determinar el jutge o el tribunal tenint en compte les circumstàncies del cas, sense que pugui excedir la que resulti de computar un dia de treballs per cada dia de presó sobre un límit màxim de dos terços de la seva durada.

Durant el temps de suspensió de la pena, i a la vista de la possible modificació de les circumstàncies valorades, el jutge o el tribunal pot modificar la decisió que anteriorment hagi adoptat d'acord amb els articles 83 i 84 CP, i acordar l'alçament de totes o alguna de les prohibicions, els deures o les prestacions que s'hagin acordat, la seva modificació o la substitució per d'altres que siguin menys costoses.

El jutge o el tribunal ha de revocar la suspensió i ha d'ordenar l'execució de la pena quan el penat:

- a) Sigui condemnat per un delictes comès durant el període de suspensió i això posi de manifest que l'expectativa en què es fundava la decisió de suspensió adoptada ja no es pot mantenir.
- b) Incompleixi de manera greu o reiterada les prohibicions i els deures que li hagin estat imposats d'acord amb l'article 83, o se sostregui al control dels serveis de gestió de penes i mesures alternatives de l'Administració penitenciària.
- c) Incompleixi de manera greu o reiterada les condicions que, per a la suspensió, s'hagin imposat de conformitat amb l'article 84.
- d) Faciliti informació inexacta o insuficient sobre el parador de béns o objectes; no compleixi el compromís de pagament de les responsabilitats civils a què hagi estat condemnat, o faciliti informació inexacta o insuficient sobre el seu patrimoni.

Si l'incompliment de les prohibicions, els deures o les condicions no ha tingut caràcter greu o reiterat, el jutge o el tribunal pot:

- a) Imposar al penat noves prohibicions, deures o condicions, o modificar les ja imposades.
- b) Prorrogar el termini de suspensió, sense que en cap cas no pugui excedir la meitat de la durada del que s'ha fixat inicialment.

En el cas de revocació de la suspensió, el jutge o el tribunal ha d'abonar a la pena els pagaments i la prestació de treballs que s'hagin dut a terme o s'hagin complert.

El jutge o el tribunal pot revocar la suspensió de l'execució de la pena i ordenar l'ingrés immediat del penat a la presó quan resulti imprescindible per evitar el risc de reiteració delictiva, el risc de fugida del penat o per assegurar la protecció de la víctima.

Transcorregut el termini de suspensió fixat sense que el subjecte hagi comès un delictes que posi de manifest que l'expectativa en què es fundava la decisió de suspensió adoptada ja no es pot mantenir, i complertes de manera suficient les regles de conducta fixades pel jutge o el tribunal, aquest ha de disposar la remissió de la pena.

La Llei orgànica 1/2015, de 30 de març, introdueix la possibilitat de suspendre excepcionalment les penes de presó en l'article 80.3 CP. Així, encara que no hi concorrin les condicions que el condemnat hagi delinquit per primera vegada i que la pena o la suma de les penes imposades no sigui superior a dos anys, i sempre que no es tracti de reus habituals, es pot determinar la suspensió de les penes de presó que individualment no excedeixin els dos anys quan les circumstàncies personals del reu, la naturalesa del fet, la seva conducta i, en particular, l'esforç per reparar el dany causat, ho aconsellin. En aquests casos, la suspensió s'ha de condicionar sempre a la reparació efectiva del dany o la indemnització del perjudici causat d'acord amb les seves possibilitats físiques i econòmiques, o al compliment de l'acord assolit per les parts en virtut de mediació. Així mateix, s'ha d'imposar sempre una de les mesures a què es refereixen els numerals 2n o 3r del mateix precepte (pagament d'una multa o realització de treballs en benefici de la comunitat), amb una extensió que no pot ser inferior a la que resulti d'aplicar els criteris de conversió que s'hi fixen sobre un cinquè de la pena imposada.

2. Suspensió extraordinària (art. 80.5 CP)

La Llei orgànica 1/2015, de 30 de març, dintre del règim únic de suspensió de condemna que estableix, manté el supòsit de delinqüents que cometen el fet delictiu a causa de seva greu addicció a drogues o substàncies tòxiques i incorpora una novetat respecte del terme d'abandonament del tractament. Així, la suspensió de l'execució de les penes imposades a aquests delinqüents resta condicionada al fet que no abandonin el tractament de deshabitució fins a la seva finalització, però d'acord amb la reforma del Codi penal, no es consideren abandonament les recaigudes durant el tractament si aquestes no evidencien l'abandonament definitiu.

L'article 80.5 regula que, encara que no hi concorrin les condicions 1a i 2a de l'article 80.2 (que el condemnat hagi delinquit per primera vegada i que la pena o penes imposades, o la suma de les imposades, no sigui superior a dos anys), el jutge o el tribunal pot disposar la suspensió de l'execució de les penes privatives de llibertat no superiors a cinc anys dels penats que hagin comès el fet delictiu a causa de la seva dependència de les substàncies de l'article 20.2, sempre que se certifiqui suficientment que el condemnat es troba deshabituat o sotmès a un tractament amb aquesta finalitat en el moment de decidir sobre la suspensió. En cas que el condemnat es trobi sotmès a un tractament de deshabitució, també s'ha de condicionar la suspensió al fet que no abandoni el tractament fins a la seva finalització. En aquests casos, el termini de suspensió és de tres a cinc anys.

Transcorregut el termini de suspensió fixat sense que el subjecte hagi comès un delictes que posi de manifest que l'expectativa en què es fundava la decisió de suspensió adoptada ja no es pot mantenir, i complertes de manera suficient les regles de conducta fixades pel jutge o el tribunal, aquest ha de disposar la remissió de la pena. No obstant això, per disposar la remissió de la pena que ha estat suspesa d'acord amb l'apartat 5 de l'article 80, s'ha d'acreditar la deshabitació del subjecte o la continuïtat del tractament. Si no, el jutge o el tribunal n'ha d'ordenar el compliment, llevat que, un cop escoltats els informes corresponents, consideri necessària la continuació del tractament; en aquest cas, pot concedir raonadament una pròrroga del termini de suspensió per un temps no superior a dos anys.

3. Suspensió per malaltia greu amb patiments incurables (art. 80.4 CP)

Es pot suspendre l'execució de qualsevol pena, sense subjecció a requisits ni obligacions, quan la persona condemnada està afectada per una malaltia molt greu amb patiments incurables, tret que en el moment de cometre el delictes ja tingués alguna pena suspesa per aquest motiu.

4. Suspensió per trastorn mental greu sobrevingut (art. 60 CP)

Es tracta de casos en què, un cop hi ha sentència ferma, s'aprecia en la persona penada una situació persistent de trastorn mental greu que li impedeix conèixer el sentit de la pena.

El jutge de vigilància penitenciària suspèn l'execució de la pena privativa de llibertat que se li havia imposat i garanteix que rebí l'assistència mèdica que requereix. Amb aquest objectiu, pot disposar la imposició d'una mesura de seguretat privativa de llibertat, que no pot ser, en cap cas, més greu que la pena substituïda.

Si la pena no és privativa de llibertat, el jutge ha de valorar si la situació de la persona li permet conèixer el sentit de la pena, i, si escau, suspèn l'execució de la pena i imposa les mesures de seguretat que consideri oportunes.

Un cop restablerta la salut mental, la persona penada ha de complir la sentència, si les penes no han prescrit, sens perjudici que el jutge o el tribunal, per raons d'equitat, pugui donar per extingida la condemna o reduir-ne la durada, en la mesura que el compliment n'esdevingui innecessari o contraproductiu.

En aquests casos, el jutge de vigilància comunica al ministeri fiscal, amb suficient antelació, la proximitat de l'extinció de la pena o mesura de seguretat imposada, a fi d'aplicar la disposició addicional primera del Codi penal (el ministeri fiscal ha d'instar, si és procedent, la declaració d'incapacitat davant la jurisdicció civil).

5. Referències a la normativa reglamentària

El Reial decret 840/2011, de 17 de juny, regula la suspensió de l'execució de penes privatives de llibertat en els articles 14 a 18. En general, rebut el testimoni de la resolució judicial que determini les condicions de compliment de la suspensió de l'execució d'una pena privativa de llibertat, així com els particulars necessaris, quan s'imposin alguns deures o obligacions previstos en l'article 83.1.5 i 83.1.6 CP o la

condició de tractament i la resta de requisits previstos en l'article 87, els serveis que gestionen les penes i mesures alternatives del lloc on el penat tingui fixada la seva residència ha de dur a terme les actuacions necessàries per fer-ne efectiu el compliment (article 14). Els articles del Codi penal esmentats pel Reial decret 840/2011 encara no han estat adaptats a la Llei orgànica 1/2015, de 30 de març.

Una vegada rebuda la documentació, els serveis de gestió de penes i mesures alternatives han de fer l'estudi i la valoració de la situació del condemnat i han d'elaborar el pla individual d'intervenció i seguiment, que s'ha de comunicar per al seu coneixement a l'òrgan jurisdiccional competent per a l'execució sens perjudici de la seva executivitat immediata (novetat del nou Reial decret perquè amb el Reial decret 515/2005, de 6 de maig, el pla s'havia d'elevat al jutge o el tribunal per a la seva aprovació o rectificació).

En cas que les circumstàncies del condemnat facin necessari modificar alguna de les obligacions inicialment imposades, s'ha de fer la proposta en el pla d'intervenció i s'ha d'estar a l'expectativa del que resolgui l'òrgan jurisdiccional. No obstant això, en cas que el penat acrediti fefaentment que s'oposa al compliment del pla d'intervenció, s'ha d'informar d'aquest fet l'òrgan jurisdiccional (art. 15).

Quan correspongui, els serveis de gestió de penes i mesures alternatives han de remetre el cas al servei o centre corresponent, perquè el condemnat iniciï o continuï el tractament o programa judicialment establerts (art. 16). Respecte del seguiment i control, els articles 17 i 18 estableixen que durant el període de suspensió, els serveis de gestió de penes i mesures alternatives han d'efectuar el control de les condicions fixades en el pla d'intervenció i seguiment, i han d'informar l'òrgan jurisdiccional sobre l'observació de les regles de conducta imposades quan així ho sol·liciti o amb la freqüència que aquest determini, i, en tot cas, d'acord amb el Codi penal, cada tres mesos. També han d'informar quan les circumstàncies personals del penat es modifiquin, quan es produeixi qualsevol incompliment de les regles de conducta imposades i quan es compleixin les obligacions imposades (art. 18).

Finalment, respecte de la suspensió per trastorn greu sobrevingut, l'article 22 regula que quan el jutge de vigilància penitenciària imposi una mesura de seguretat d'internament a l'empara del que preveu l'article 60 CP, cal atènyer-se al que disposen els articles 183 a 191 del Reglament penitenciari vigent.

IV. Les mesures de seguretat

1. Referències al Codi penal

Les mesures de seguretat estan regulades en els articles 95 i següents CP, i les imposa el jutge o el tribunal, amb els informes previs que considerin necessaris, quan hi concorren les circumstàncies següents: que el fet comès sigui delictiu i que del fet i les circumstàncies personals del subjecte es pugui deduir la possibilitat de comissió de nous delictes.

Quan la pena que s'hagi pogut imposar pel delictes comès no sigui privativa de llibertat, el jutge o el tribunal sentenciador només determinar alguna o algunes de les mesures que preveu l'article 96.3 CP (mesures no privatives de llibertat).

Les mesures de seguretat que es poden imposar són privatives i no privatives de llibertat.

Són mesures privatives de llibertat:

- 1a. L'internament en un centre psiquiàtric
- 2a. L'internament en un centre de deshabitació
- 3a. L'internament en un centre educatiu especial

Són mesures no privatives de llibertat:

- 1a. La inhabilitació professional
- 2a. L'expulsió del territori nacional d'estrangers no residents legalment a Espanya
- 3a. La llibertat vigilada
- 4a. La custòdia familiar. El sotmès a aquesta mesura queda subjecte a la cura i vigilància del familiar que es designi i que n'accepti la custòdia, que l'ha d'exercir en relació amb el jutge de vigilància penitenciària i sense detriment de les activitats escolars o laborals del custodiat
- 5a. La privació del dret a conduir vehicles de motor i ciclomotors
- 6a. La privació del dret a tenir i portar armes

Hi ha mesures de seguretat per eximents completes i per eximents incompletes.

- Mesures de seguretat per eximents completes (art.101, 102 i 103 CP)

Quan una persona és declarada totalment exempta de responsabilitat criminal per raó d'anomalia o alteració psíquica, a causa d'haver actuat sota la influència de la seva dependència de begudes alcohòliques, drogues tòxiques, estupefaents, substàncies psicòtropes o d'altres que produeixin efectes anàlegs, o a causa d'alteracions de la percepció (art. 20.1, 20.2 i 20.3 CP), se li pot imposar, respectivament, una mesura d'internament per a tractament mèdic o educació especial en un establiment adequat al tipus d'anomalia o alteració psíquica que s'aprecii, una mesura d'internament en un centre de deshabitació públic o privat degudament homologat o una mesura d'internament en un centre d'educació especial. El qui estigui sotmès a aquesta mesura no pot abandonar l'establiment sense autorització del jutge o del tribunal sentenciador d'acord amb el que preveu l'article 97 CP. També es poden imposar les mesures no privatives de llibertat (art. 96.3 i 105 CP).

- Mesures de seguretat per eximents incompletes (art. 104 CP)

Quan la persona sigui declarada parcialment exempta de responsabilitat criminal en relació amb els articles 20.1, 20.2 i 20.3 CP, se li poden imposar, a més de la pena corresponent, les mesures de seguretat previstes per als casos d'eximent completa. Això no obstant, només es poden imposar mesures d'internament si la pena prevista pel delictes comès és de presó i sempre per una durada no superior a la de la pena prevista al Codi penal.

Si s'aplica una mesura d'internament, el jutge o el tribunal sentenciador ha de comunicar al ministeri fiscal, amb l'antelació suficient, la proximitat del seu venciment, als efectes del que preveu la disposició addicional primera del Codi penal (el ministeri fiscal ha d'instar, si és procedent, la declaració d'incapacitat davant la jurisdicció civil).

Quan imposi la mesura privativa de llibertat o durant l'execució d'aquesta pena, el jutge o el tribunal pot imposar raonadament una o diverses mesures:

1. Per un temps no superior a cinc anys:

- a) Llibertat vigilada
- b) Custòdia familiar

2. Per un temps de fins a deu anys:

- a) Llibertat vigilada, quan expressament ho disposi el Codi penal
- b) La privació del dret a la tinença i portament d'armes
- c) La privació del dret a conduir vehicles de motor i ciclomotors

Per decretar l'obligació d'observar alguna o algunes de les mesures previstes en aquest article, així com per concretar aquesta obligació quan per llei està obligat a imposar-les, el jutge o el tribunal sentenciador ha de valorar els informes emesos pels facultatius i professionals encarregats d'assistir el sotmès a la mesura de seguretat.

La llibertat vigilada consisteix en la submissió del condemnat a control judicial a través del compliment per part seva d'alguna o algunes de les mesures següents:

- a) L'obligació d'estar sempre localitzable mitjançant aparells electrònics
- b) L'obligació de presentar-se periòdicament al lloc que el jutge o el tribunal estableixi
- c) L'obligació de comunicar immediatament cada canvi del lloc de residència o de la feina
- d) La prohibició d'absentar-se del lloc on resideixi o d'un determinat territori
- e) La prohibició d'aproximar-se a la víctima
- f) La prohibició de comunicar-se amb la víctima
- g) La prohibició d'acudir a determinats territoris, llocs o establiments
- h) La prohibició de residir en determinats llocs
- i) La prohibició d'exercir determinades activitats
- j) L'obligació de participar en programes formatius, laborals, culturals, d'educació sexual o altres de semblants
- k) L'obligació de seguir un tractament mèdic extern, o de sotmetre's a un control mèdic periòdic

Durant l'execució de la sentència, el jutge o el tribunal sentenciador ha d'adoptar, mitjançant el procediment que estableix l'article 98, amb la proposta prèvia del jutge de vigilància penitenciària, alguna de les decisions següents (art. 97 CP):

- a) Mantenir l'execució de la mesura de seguretat imposada.
- b) Decretar la cessació de qualsevol mesura de seguretat imposada quan desaparegui la perillositat criminal del subjecte.
- c) Substituir una mesura de seguretat per una altra que consideri més adequada, entre les previstes per al cas de què es tracti. En cas que es determini la substitució i el subjecte evolucioni desfavorablement, s'ha de deixar sense efecte la substitució i tornar a aplicar la mesura substituïda.
- d) Deixar en suspens l'execució de la mesura en consideració al resultat ja obtingut amb la seva aplicació, per un termini no superior al que resti fins al màxim assenyalat

a la sentència que la va imposar. La suspensió queda condicionada al fet que el subjecte no delinqueixi durant el termini fixat, i es pot deixar sense efecte si s'acredita novament qualsevol de les circumstàncies que preveu l'article 95 CP (que el fet comès sigui delictiu i que del fet i les circumstàncies personals del subjecte es pugui deduir la possibilitat de comissió de nous delictes).

A aquests efectes, d'acord amb l'article 98 CP, quan es tracti d'una mesura de seguretat privativa de llibertat o d'una mesura de llibertat vigilada que s'hagi d'executar després del compliment d'una pena privativa de llibertat, el jutge de vigilància penitenciària està obligat a elevar almenys anualment una proposta de manteniment, cessació, substitució o suspensió d'aquesta mesura. Per formular la proposta, el jutge de vigilància penitenciària, ha de valorar els informes emesos pels facultatius i els professionals que assisteixin el sotmès a mesura de seguretat o per les administracions públiques competents.

En els casos de la mesura de llibertat vigilada esmentada, almenys dos mesos abans de l'extinció de la pena privativa de llibertat, el jutge de vigilància penitenciària ha d'elevar la proposta oportuna al jutge o el tribunal sentenciador, que ha de concretar el contingut de la mesura fixant-ne les obligacions o prohibicions.

Pel mateix procediment de l'article 98, el jutge o el tribunal pot:

- a) Modificar en endavant les obligacions i prohibicions imposades
- b) Reduir la durada de la llibertat vigilada o fins i tot posar-hi fi
- c) Deixar sense efecte la mesura

En cas d'incompliment d'una o diverses obligacions, el jutge o el tribunal, en vista de les circumstàncies concurrents, pot modificar les obligacions o prohibicions imposades. Si l'incompliment és reiterat o greu, revelador de la voluntat de no sotmetre's a les obligacions o prohibicions imposades, el jutge ha de deduir testimoni, a més, per un presumpte delictiu de l'article 468 CP (trencament de condemna).

En els casos en els quals concorren penes i mesures de seguretat, el tribunal ordena el compliment de la mesura, que s'abona al de la pena (art. 99 CP). Això vol dir que quan en la mateixa sentència s'imposi una pena de presó i una mesura de seguretat d'internament, es compleix en primer lloc la mesura. A més, el temps de compliment de la mesura es descompta del temps imposat de pena.

Una vegada alçada la mesura de seguretat, el jutge o el tribunal, si amb l'execució de la pena es posen en perill els efectes aconseguits a través de la mesura, pot suspendre el compliment de la resta de la pena per un termini no superior a la seva durada, o aplicar alguna de les mesures que preveu l'article 96.3 CP (mesures no privatives de llibertat).

El trencament d'una mesura de seguretat d'internament dóna lloc al fet que el jutge o el tribunal ordeni el reingrés del subjecte al mateix centre del qual s'hagi evadit o en un altre que correspongui al seu estat. Si es tracta d'altres mesures, pot disposar la substitució de la mesura trencada per la d'internament, si aquesta mesura està prevista per al supòsit de què es tracti i si el trencament demostra que és necessària.

En ambdós casos, el jutge o el tribunal ha de deduir testimoni pel trencament (art. 100 CP).

A aquests efectes, no es considera trencament de la mesura la negativa del subjecte a sotmetre's a tractament mèdic o a continuar un tractament mèdic inicialment consentit. No obstant això, el jutge o el tribunal pot resoldre la substitució del tractament inicial o posteriorment rebutjat per una altra mesura.

2. Referències a la normativa reglamentària

El Reial decret 840/2011, de 17 de juny, regula el compliment de mesures de seguretat competència de l'Administració penitenciària (art. 20 a 23).

Les mesures de seguretat privatives de llibertat s'han de complir en els centres adequats, públics o concertats de les administracions públiques competents per raó de la matèria i del territori.

L'Administració penitenciària és competent per a l'execució de les mesures privatives de llibertat d'internament en establiment o unitat psiquiàtrica penitenciària.

Quan el jutge o el tribunal sentenciador resolgui la imposició de una mesura de seguretat d'internament en un establiment o una unitat psiquiàtrica penitenciària, cal atènyer-se al que disposen els articles 183 a 191 del Reglament penitenciari, aprovat pel Reial decret 190/1996, de 9 de febrer (art. 22).

En els supòsits en què s'hagi imposat al penat la mesura de llibertat vigilada de compliment posterior a una pena privativa de llibertat, l'Administració penitenciària, abans que finalitzi el compliment de la pena privativa de llibertat i a sol·licitud del jutge de vigilància penitenciària, ha d'elevat un informe tècnic sobre l'evolució del penat, als efectes que preveu l'article 106.2 CP. Aquest informe l'ha d'elaborar la junta de tractament, o l'òrgan autonòmic equivalent, del centre penitenciari en què compleixi condemna el penat, o d'aquell al qual estigui adscrit si està en llibertat condicional.

Punts clau

- La Generalitat de Catalunya té competència per gestionar i supervisar les mesures penals alternatives.
- Els treballs en benefici de la comunitat poden imposar-se com a mesures substitutives d'altres penes imposades inicialment, o bé directament com a penes (sempre amb el consentiment del penat).
- En la suspensió de l'execució de les penes privatives de llibertat, els òrgans judicials poden imposar obligacions o deures (programes formatius...).
- Les mesures de seguretat les imposa el jutge o el tribunal quan el fet comès sigui delictiu i quan es pugui deduir la possibilitat de comissió de nous delictes.

Bibliografía

MIR PUIG, S. (2015). *Derecho penal. Parte general*. 10a edició. Barcelona: Reppertor.

MUÑOZ CONDE, F.; GARCÍA ARÁN, M. (2015). *Derecho penal. Parte General*. 9a edició. València: Tirant lo Blanch.

TÉLLEZ AGUILERA, A. (2006). *Nuevas penas y medidas alternativas a la prisión*. Madrid: Edisofer.